

HORVÁTH ATTILA

A MENEDZSERPOPULIZMUS VERESÉGE

A 2021-ES PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK CSEHORSZÁGBAN

2021. októberben nyolcadik alkalommal került sor képviselőházi választásokra a független Csehország történetében. Minden előzetes várakozásra rácsfolva a 2017-es választásokat nagy fölénnyel megnyerő Elégedetlen Polgárok Akciója (ANO) ezúttal – legalábbis a szavazatarányokat tekintve – vereséget szenvedett a jobbközép pártok alkotta szövetségtől. A választások másik fontos fejleménye a baloldali pártok kudarca volt: közel három évtizednyi folyamatos parlamenti jelenlét után mind a szociáldemokrata párt, mind pedig a kommunista párt kiesett a törvényhozásból.

Írásomban elsőként a választások politikai hátterét és előzményeit mutatom be, kiemelve, hogy milyen tényezők vezettek az ANO vereségéhez. Ezt követően a választási rendszer felvázolására kerül sor, kitérve a 2021. februári alkotmánybírószági döntés miatt szükségessé váló utolsó pillanatos módosításokra, valamint a választási rendszernek az egyes pártok eredményeire gyakorolt hatására. A harmadik pontban a választás kimenetelét járom körül. Az eredmények értékelése során a 2021. októberi fejleményeket a cseh pártrendszer három évtizedes történetébe ágyazva elemzem röviden, valamint az egyes pártok eredményét is vizsgálom. Végezetül kitérek a kormányalakítás politikai és közjogi hátterére is, rámutatva, hogy Csehországban máig nincs pontosan behatárolva a köztársasági elnök mozgásterét a kormányalakítási procedúrában.

A 2021-es választások előzménye és politikai háttere

A 2017-es választásokat a hagyományos politikai-ideológiai címkékkel nehezen leírható populista formáció, az ANO példátlan fölénnyel, közel 30%-os szavazataránnyal nyerte meg, azonban a párt által szerzett 78 mandátum messze volt a parlamenti többséghez szükséges 101 képviselői helytől.¹ Miloš Zeman köztársasági elnök Andrej Babiš, az ANO elnökét bízta meg a kormányalakítással, azonban Babiš – elsősorban a személyéhez fűződő botrá-

¹ A 2017-es választások értékelésére L.: HORVÁTH Attila: Egy mindenki ellen, mindenki egy ellen? A 2017-es parlamenti választások és a kormányalakítás kihívásai Csehországban, *Parlamenti Szemle*, 2018/1., 121–144. p.

nyok miatt – egyik parlamenti párttal sem tudott egyezsége jutni, így decemberben egy egypárti kisebbségi kormány alakult meg, amely 2018 januárjában elbukta a bizalmi szavazást a képviselőházban. Babiš ezt követően lemondott, csakhogy az államfő ismét őt bízta meg kormányalakítással, így a kormányfő a hivatalában maradhatott. Később a Kereszténydemokrata Unió (KDU-ČSL) és a Cseh Szociáldemokrata Párt (ČSSD) is hajlott a koalícióra, azonban csak abban az esetben, ha nem Babiš lenne a miniszterelnök.² Babiš ezt elutasította, ám végül – hosszas tárgyalások eredményeként – létrejött az ANO és a szociáldemokraták koalíciója (93 mandátum), amelyet a Csehország és Morvaország Kommunita Pártja (KSČM) (15 mandátum) kívülről támogatott. Utóbbi példátlan fejlemény volt, hiszen a megelőző három évtizedben egyik kormánypárt sem volt hajlandó explicit módon együttműködni a KSČM-mel.

A januári kormányalakítási procedúrával egyidőben került sor a köztársasági elnök megválasztására is. Babiš és Zeman látványos gesztusokat tettek egymás irányába: a második elnöki ciklusáért induló Zeman a kezdetektől világossá tette, hogy egy Babiš vezette kormányt látna szívesen, függetlenül a (leendő) kormányfő ellen induló eljárásoktól. Cserébe Babiš nyíltan Zeman oldalán szállt be az államfő-választási kampányba (különösen az első fordulót követően). A január végén rendezett második fordulót végül Zeman nyerte meg, alig 2%-kal megelőzve a függetlenként induló, de a KDU-ČSL és a Polgármesterek és Függetlenek (STAN) nevű formáció által támogatott Jiří Drahoš, a cseh tudományos akadémia korábbi elnökét. Az elnökválasztás az elemzések szerint megerősítette a cseh politika blokkszerkezetét: az egyik – Zeman-ellenes – blokkot a jobbközép ellenzék és a Cseh Kalózpárt (ČPS) (azaz a leendő kormánypártok), a másikat pedig az államfő támogatói, az ANO, a KSČM és a Szabadság és Közvetlen Demokrácia (SPD) képezték.³ (A ČSSD egyik blokkba sem volt igazán besorolható.)

2018 októberében szenátusi és települési önkormányzati választásokra is sor került. A szenátusi helyek egyharmadáról, azaz 27 mandátumról döntő kétfordulós választás a kormánypártok súlyos vereségét eredményezte, ugyanis az ANO-nak és a ČSSD-nek is mindössze egy-egy mandátum jutott. A megmérettetés a jobbközép ellenzéki pártok, elsősorban a Polgári Demokrata Párt (ODS) sikerét hozta (a polgári demokraták 10 szenátusi helyet szereztek meg). (Érdekességként megemlítendő, hogy a kampány során Zeman és Babiš mindvégig igyekezett a szenátusi választások és általában a szenátus jelentőségét relativizálni, egyúttal sokadszor is felvetve a második kamara eltörlésének lehetőségét.⁴)

² KUDRNÁČ, Aleš – PETRŮŠEK, Ivan: Czech Republic: Political Developments and Data in 2018, *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 1/2019, 73. p.

³ ROVNY, Jan: Three lessons from the Czech presidential election, *London School of Economics Blogs*, <<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2018/01/29/three-lessons-from-the-czech-presidential-election/>> (letöltve: 2021. 10. 10.).

⁴ KUDRNÁČ–PETRŮŠEK: i.m., 110. p.

Az önkormányzati választásokon jobban szerepelt az ANO, a 13 régiós székhely közül 11 városban aratott győzelmet (bár csak hét városban szerezte meg a polgármesteri posztot). A koalíciós társ ČSSD viszont komoly bukást szenvedett el, elvesztve az önkormányzati képviselői helyeik közel felét. A szociáldemokraták ráadásul kiszorultak a fővárosi, valamint hat további régiós székhely képviselő-testületéből.

A pártok következő erőpróbája, a 2019. májusi – meglehetősen visszafogott kampány és alacsony részvétel mellett rendezett – európai parlamenti választás az ANO jelentős gyengülését hozta.⁵ Babiš pártja ugyan az első helyen végzett, azonban a 21,18%-os eredménye igencsak elmaradt a párt 2017-es támogatottságától. A koalíciós társ szociáldemokraták mélyrepülése ezúttal is folytatódott: mivel nem érték el az 5%-ot, így mandátum nélkül maradtak az Európai Parlamentben. A két kormánypárt tehát együttesen is éppen csak 25% fölé került, míg a jobbközép pártok a szavazatok harmadát szereztek meg. Az elemzések egyúttal kiemelték, hogy a Hagyomány, Felelőség, Jólét (TOP09) nevű formáció kivételével valamennyi nagyobb pártot az euroskeptikus – vagy egyenesen EU-ellenes – hangvétel jellemezte a kampány során.⁶

A parlamenti választások előtti utolsó erőpróbára 2020. októberben, a regionális választásokon került sor.⁷ Noha országos összesítésben ezúttal is az ANO kapta a legtöbb szavazatot, illetve a 13 régióból 10-ben is az első helyen végzett, mindössze három régióban szerezte meg a közgyűlési elnöki tisztséget, a többi 10 régióban viszont még a regionális koalíciókból is kiszorították Babiš pártját. Így a választások igazi győztese a jobbközép ellenzék lett, de a STAN és a ČPS is erős pozíciókat szerzett a területi önkormányzatokban. A regionális választások során látványosan kirajzolódott, hogy az előbbi öt párt (ODS, KDU-ČSL, TOP09, STAN, ČPS) hatékonyan tudott összefogni az ANO ellen. Mindeközben az ANO baloldali szövetségesei meglehetősen gyengén szerepeltek: a szociáldemokraták a korábbi regionális képviselői helyeik több mint háromnegyedét elvesztették, a kommunisták pedig mindössze négy régióban érték el az 5%-os bejutási küszöböt. A választásokat követő regionális kormányalakítások során az is kiderült, hogy az SPD továbbra sem minősül elfogadható partnernek egyik párt számára sem, így mindenhol ellenzékbe szorult.

A regionális választásokkal egyidejűleg a szenátusi helyek harmadáról, 27 mandátumról is döntöttek a választópolgárok. Az ANO – az ODS és a STAN után – itt már szavazatok szintjén is csak a harmadik legnépszerűbb pártnak

⁵ Az európai parlamenti választások értékelésére L.: HLOUŠEK, Vít – KANIŔOK, Petr: Czech Republic, In: UŐK. (eds.): *The European Parliament Election of 2019 in East-Central Europe: Second-Order Euroscepticism*, Palgrave Macmillan, Cham, 2020, 74–77. p.

⁶ Uo., 77. p.

⁷ A 2020-as regionális választások értékelésére L.: KOUBA, Karel – LYSEK, Jakub: The 2020 Czech regional elections: A story of a winner that lost, *Regional & Federal Studies*, DOI: 10.1080/13597566.2021.1948839.

bizonyult, és mindössze egyetlen szenátori helyet szerzett a 27-ből, ugyanis a kétfordulós lebonyolítás könnyedén lehetővé tette a mérsékelt ellenzéki pártok összefogását az ANO jelöltjei ellen.

Összességében tehát elmondható, hogy a ciklus során rendezett választások – különösen a 2020-as megmérettetések – mintegy előrevetítették az ANO sorsát a 2021-es parlamenti választásokon.

A 2021-es választások egyik jellegzetessége a választási koalíciók felállítása volt – korábban nem volt jellemző Csehországra, hogy meghatározó parlamenti pártok a közös indulás mellett döntenek.⁸ Ezúttal viszont mind az öt mérsékelt ellenzéki parlamenti párt feladta az önálló indulás lehetőségét. A szövetkezésnek értelemszerűen a mandátummaximalizálás volt az elsődleges célja, ugyanis mind a KDU–ČSL-t, mind TOP09-et 5% körül mérték jóformán az egész ciklusban, így a bejutásuk erősen kétséges volt. Másrészt a pártok természetesen azzal is tisztában voltak, hogy a cseh választási rendszer sajátosságai (elsősorban az alacsony körzeti magnitúdó és a d’Hondt-formula) büntetik a kisebb pártokat.⁹ Röviddel a 2020-as regionális és szenátusi választások után (tehát még az alkotmánybíróság választási törvényt érintő döntését megelőzően), okulva az együttműködés sikereiből, előbb az ODS, a KDU–ČSL és a TOP09 jelentette be a közös indulását, majd rövidesen a ČPS és a STAN is megegyezett a választási koalícióban.

Mintegy fél évvel a képviselőházi választások előtt a kommunista párt megvonta a támogatását a kormánytól, miután a kormány a párt több követelését (például a katonai kiadások csökkentése, állami tulajdonú kereskedelmi bank létrehozása) figyelmen kívül hagyta. Ez azonban nem veszélyeztette a kabinet sorsát, ugyanis az ellenzéki pártok röviddel a választások előtt nem látták értelmét Babiš megbuktatásának.¹⁰ (Két hónappal később aztán mégis volt egy – a ciklus során immár harmadik – kísérlet a kormányfő leváltására, azonban ez sikertelen volt, köszönhetően annak, hogy a kommunista párt nem vett részt a szavazáson.)

Amint az közismert, Babiš miniszterelnökségére a kezdetektől a korrupció árnyéka vetült. Még az előző kormányban betöltött pénzügyministersége esetén gyanúsították meg azzal, hogy 2 millió euró összegű jogtalan támogatásban részesült az érdekeltségébe tartozó Gólyafészek nevű konferenciaközpont. A rendőrség 2019 áprilisában vádemelést javasolt Babiš ellen, majd

⁸ Kivételt képez ez alól a 2002-es ún. négyes koalíció, ami politikailag négy párt szövetségének minősült, de jogilag csak két párt (a KDU–ČSL és a Szabadság Unió – Demokratikus Unió [US-DEU]) közös listája volt. A választási koalíciók ritka volta minden bizonnyal összefüggött a választási törvény szigorú, magas parlamenti küszöböt előíró – később ismertető – szabályozásával.

⁹ L.: a *Seznam Zprávy* cikkét: <<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/konzervativni-trojka-tahne-do-strakovky-cisla-mluvi-jasne-124575>> (letöltve: 2021. 10. 12.).

¹⁰ L.: a *Prague Morning* cikkét: <<https://praguemorning.cz/czech-communists-vote-to-withdraw-support-for-pm-babiss-government/>> (letöltve: 2021. 10. 12.).

röviddel ennek bejelentése után lemondott az igazságügyi miniszter. Az új miniszter Marie Benešová, az államfő jogi tanácsadója, volt főügyész lett.¹¹ A minisztercserére nyomán országszerte hatalmas kormányellenes demonstrációkat eredményezett, ugyanis ellenzéki interpretációk szerint a minisztercserére azt a célt szolgálta, hogy a kormány nyomást tudjon gyakorolni az ügyészségre a vádemelés szabotálásával kapcsolatban.¹²

A választások előzményének bemutatása során érdemes röviden kitérni a ciklus közvélemény-kutatási adataira is. Az ANO a 2017-es fölényes győzelmét követően egészen 2021 elejéig vezette a felméréseket. Babiš pártjának támogatottsága sokáig egy viszonylag szűk sávban, hozzávetőlegesen 28–32% között mozgott a biztos szavazó pártválasztók körében, majd 2020 tavaszán, a Covid-19 válság eszkalálódásával indult lassú hanyatlásnak. 2021. januártól már több olyan felmérés is napvilágot látott, amely alapján a STAN–Piráti szövetség megelőzte az ANO-t. Az ANO népszerűsége 2021. április–májusban volt a mélyponton (18–22%), azonban ezt követően ismét nőtt a párt támogatottsága, és visszavette a vezetést a közvélemény-kutatásokban. Időközben a Spolu szövetség a kampány hajrájában legerősebb ellenzéki erővé vált, és bár a támogatottsága egyre jobban közelítette az ANO-ét, megelőzni egyik felmérésben sem tudta a vezető kormánypartot. Ennek fényében kétségtelenül váratlan fejleménynek bizonyult a Spolu győzelme.

A választási rendszer: utolsó pillanatos módosítás és a hatások

Csehországban a parlament két házába eltérő módon választják meg a képviselőket. A szenátusi választásokon a többségi elv érvényesül¹³ (kétfordulós abszolút többségi rendszer) úgy, hogy a 81 egyéni választókerület harmadában rendeznek két évente választásokat, azaz a szenátus soha nem egyszerre cserélődik le. Ezzel szemben a 200 fős képviselőházban a választásokat az arányosság elve alapján kell megszervezni.¹⁴ Bár az arányos listás megoldás már az 1990-es választásokon debütált, 2001-ben jelentős módosításon esett át. Az ekkor kialakított szisztéma értelmében az ország 14 területi választókerületre (a 13 régióra és a fővárosra) lett felosztva; választókerületenként hozzávetőlegesen 5–25 mandátum volt elnyerhető.¹⁵ A mandátumok kiosztása

¹¹ KUDRNÁČ–PETRÚŠEK: i.m., 98. p.

¹² MORTKOWITZ, Siegfried: Czechs march in biggest anti-government protest since communism, *Politico*, <<https://www.politico.eu/article/czech-republic-czechs-prague-stage-biggest-protest-since-communism-against-prime-minister-andrej-babis/>> (letöltve: 2021. 10. 15.).

¹³ Alkotmány 18. cikk (2) bekezdés.

¹⁴ Alkotmány 18. cikk (1) bekezdés.

¹⁵ A választókerületenként elnyerhető mandátumok száma nincsen előre rögzítve, hanem az a választókerületenként leadott érvényes szavazatok számától függ. Annak

választókerületenként azzal a d'Hondt-módszerrel történt, amely a nagyobb pártoknak kedvezőbb.¹⁶ A parlamenti bejutási határ 5%, azonban a közösen induló pártok esetén 10% (két párt), 15% (három párt), illetve 20% (négy vagy több párt) volt a küszöb mértéke.

2017-es választásokat követően három ellenzéki párt 21 szenátora panaszszal fordult az alkotmánybírósághoz azt állítva, hogy a választási törvény alkotmányellenesen favorizálja a nagyobb pártokat. A beadványukban három szempontból vitatták a választási törvény rendelkezéseit. Egyrészt sérelmezték, hogy a 14 területi választókerület között igen nagy (akár ötszörös) különbségek vannak a kiosztható mandátumokat tekintve, és így a kisebb választókerületekben a kisebb pártok szavazói hátrányosan vannak megkülönböztetve, ugyanis ezek a szavazatok kevesebbet érnek. Másrészt kifogásolták a mandátumok elosztására szolgáló módszert, az ún. d'Hondt-formulát arra hivatkozva, hogy ez az eljárás a nagyobb pártok számára kedvező. Harmadrészt a választási koalíciókra irányadó (10-15-20%-os) küszöbök létjogosultságát is vitatták.

Az alkotmánybíróság a 2021. február 2-én – tehát alig nyolc hónappal a választások előtt – megszületett döntésében lényegében minden szempontból egyetértett a panaszosok álláspontjával, így a választási törvény több rendelkezését is alkotmányellenesnek minősítette.¹⁷ A testület rámutatott, hogy a törvény három kifogásolt eleme *együttesen* már valóban sérti az arányosság elvét, amelyet maga az alkotmány ír elő.¹⁸ Az alkotmánybíróság döntését követően a jogalkotónak sürgősen módosítania kellett a választási törvényt. A módosítás eredményeként a mandátumkiosztás során az az Imperiali-kvóta váltotta fel a d'Hondt-formulát, amelyik elvileg kevésbé favorizálja a nagyobb pártokat. A másik fontos reform a választási koalíciókra irányadó küszöböt érintette: a két párt közös indulására korábban érvényes 10%-os küszöb 8%-ra, míg három vagy annál több párt koalíciója esetén 11%-ra csökkent.

Változatlan maradt ugyanakkor a pártok által állított listákra vonatkozó szabályozás. A pártok mind a 14 területi választókerületben ún. félszabad listákat állítanak, ugyanis bár a pártok meghatározzák a jelöltjeik sorrendjét, azonban a választópolgárok ezt felülbírállhatják. Utóbbi úgy történik, hogy a választópolgár – miután kiválasztotta az általa támogatott párt listáját – jogosult legfeljebb négy jelöltet megjelölni (ezek az ún. preferenciális szavaza-

függvényében, hogy melyik régióban hogyan alakul a részvételi arány, kis mértékben választásról választásra módosul a 200 mandátum területi megoszlása.

¹⁶ A különböző mandátumkiosztási formulák hatásáról L. például: LIJPHART, Arend: Degrees of proportionality of proportional representation formulas, In: GROFMAN, Bernard – LIJPHART, Arend (eds.): *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York, 1986, 170-179. p.

¹⁷ L.: a cseh alkotmánybíróság Pl.ÚS 44/17 sz. határozatát.

¹⁸ Az alkotmány 18. cikk (1) bekezdése értelmében a képviselőházi választásokra az arányos képviselőlet elve alapján kerül sor.

tok). A preferenciális szavazatok révén a választópolgár azt nyilvánít(hat)ja ki, hogy az általa favorizált párt mely jelöltjeit látna legszívesebben a parlamentben (itt tehát nem pártok, hanem személyek közötti választásról van szó). Amennyiben egy jelölt az adott listára leadott preferenciális szavazatok legalább 5%-át megszerzi, úgy a lista élére ugrik, növelve ezzel a mandátumhoz jutás esélyét.¹⁹

Ami a pártok indulását illeti, Csehországban a választásokat megelőzően a pártoknak nem aláírásokat (ajánlásokat) kell gyűjteniük, hanem egy törvényben meghatározott összeg megfizetésével teljesíthetik az indulás feltételeit. Az ún. választási hozzájárulás tehát lényegében egy regisztrációs díj, amelynek összege mindössze 19 ezer CZK/választókerület, viszont – szemben például a Szlovákiában fizetendő választási kaucióval – nem jár vissza. Mindez azt jelenti, hogy 14 választókerülettel számolva egy viszonylag alacsony összeg, 266 ezer CZK (kb. 3,8 millió Ft) megfizetésével bármely párt jogosulttá válik az ország egész területén, azaz mind a 14 területi választókerületben való indulásra.²⁰ Noha a választási hozzájárulás összege emelkedett 2017-hez képest (akkor 15 ezer CZK/választókerület volt a fizetendő díj), a kevésbé szigorú szabályozás tükrében nem meglepő, hogy meglehetősen sok, kb. 25–30 párt szokott rajtvonalhoz állni a képviselőházi választásokon. 2021-ben ez a szám valamivel alacsonyabb volt: összesen 22 párt méretette meg magát, közülük 17 valamennyi területi választókerületben tudott listát állítani.

Csehország – Szlovákiához hasonlóan, de szemben például hazánkkal, Lengyelországgal, Romániával vagy Horvátországgal – azon államok sorába tartozik, amelyek semmilyen kedvezménnyel nem segítik elő a kisebbségek parlamenti képviseletét, és ennek megfelelően a kisebbségi formációk ugyanolyan feltételekkel indulhatnak a választásokon, mint a többi párt.

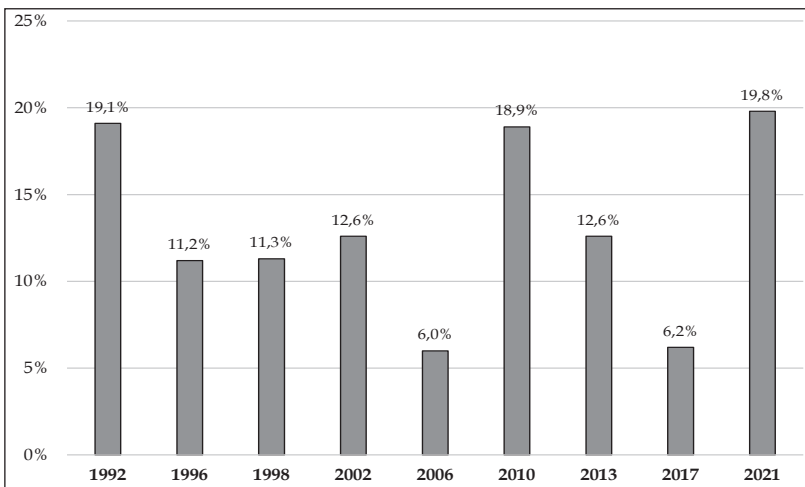
A választási rendszer alapjainak ismertetését követően érdemes annak néhány karakteres hatását is számba venni. A pártok eredményeit összefoglaló 1. táblázat utolsó oszlopában feltüntettem az arányossági együttható értékeit is. Ez – a mandátum- és a szavazatarány hányadosa révén számított – indikátor azt mutatja meg, hogy a pártok a szavazók körében elért támogatottságot mennyiben tudták azonos súlyú mandátumaránnyá konvertálni. Amennyiben az érték 1-nél nagyobb, úgy az adott párt túlnyerte magát, míg az 1-nél kisebb érték arra utal, hogy a párt a parlamentben a szavazatarányához képest

¹⁹ A preferenciális szavazatok révén adott esetben olyan képviselőjelölt is mandátumhoz juthat, akit a párt a lista végére, azaz esélytelen helyre tett. Így például a PaS fővárosi listájáról nemcsak a lista 1–3. helyén induló jelöltek kerültek be a parlamentbe, hanem a lista 7., 11. és 16. helyére tett jelöltek is. L. a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapját: <<https://volby.cz/pls/ps2021/ps351?xjazyk=EN&xkraj=1&xstrana=17>> (letöltve: 2021. 10. 17.).

²⁰ LINEK, Lukáš – OUTLÝ, Jan: Czech Republic: Is It Possible To Buy Political Stability?, In: ROPER, Steven – IKSTENS, Janis (eds.): *Public Finance and Post-Communist Party Development*, Ashgate, Aldershot–Hampshire, 77–94. p., 80. p.

alulreprezentált. A táblázat utolsó oszlopából kitűnik, hogy az egyes pártok nagyon különböző módon jöttek ki a szavazat-mandátum konverzióból, azaz a mandátumkiosztás arányosságának növelése érdekében tett lépések ezáltal sem eredményeztek egy igazán arányos rendszert. A két legnagyobb párt (szövetség), a Spolu és az ANO 1,28-szor, illetve 1,33-szor több mandátumban részesült, mint amennyire a szavazataránya alapján egy tökéletesen arányos rendszerben jogosult lett volna. A legkisebb, a parlamentbe még bejutó párt (SPD) esetén mindössze 1,05 ez az érték. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a 2017-es választásokon jóval nagyobb a pártonként számított arányossági együtthatók közötti különbség: az ANO-nál akkor 1,32 volt ez az érték, míg a három legkisebb párt (KDU-ČSL, TOP09, STAN) esetén már 1 alatti számot kaptunk.²¹ (A legrosszabbul a STAN járt 0,58-as értékkel.) 2017-hez képest tehát jóval arányosabb eredményeket produkált a szavazat-mandátum konverzió, amely azonban csak részben tudható be a 2021-es reformoknak. Legalább ilyen fontos fejleménynek bizonyult, hogy míg négy évvel korábban kimondottan sok párt jutott be alacsony szavazataránnyal (a fentebb említett három párt 5–6% között volt, két további párt pedig a 7–8%-os tartományba esett), ezáltal viszont sokkal koncentráltabb volt a szavazatok megoszlása. Másrészt arra is rá kell mutatni, hogy 2021-ben rekordmagas volt az elveszett szavazatok aránya (ez alatt a bejutási küszöböt el nem érő pártokra leadott, azaz a mandátumot nem eredményező voksokat értve).

1. ábra
Az elveszett szavazatok aránya Csehországban (1992–2021)

Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>) alapján.

²¹ HORVÁTH: Egy mindenki ellen..., 129–130. p.

Amint az 1. ábrából kitűnik, 2017-hez képest több mint háromszor annyi voks érkezett a bejutási küszöb alatti pártokra, és így a szavazatok mintegy ötöde elveszett. Könnyen belátható, hogy minél több szavazat esik a be nem jutó pártokra, a bejutó pártok annál inkább túlnyerik magukat, vagyis annál nagyobb mértékben részesülnek a 200 mandátumból.

Összességében megállapítható, hogy a választási rendszer aránytalanságának fő forrását továbbra is a választókerületek számában, pontosabban az ún. körzeti magnitúdóban (azaz a területi választókerületenként kiosztható mandátumok számában) kell keresni. Közismert törvényszerűség, hogy minél kisebb az átlagos körzeti magnitúdó, a kisebb pártoknak annál nehezebb parlamenti helyeket szerezni.²² Csehországban a 14,3-as átlagos körzeti magnitúdó nem számít különösen alacsonynak, viszont a kisebb (5–11 mandátumos) választókerületekben az alacsonyabb támogatottságú pártok már csak relatíve magas szavazataránnyal juthatnak mandátumhoz.²³ Ezen utóbbi következmény azonban a 2021-es választásokon kevésbé éreztette hatását, ugyanis ezúttal a legkisebb parlamentbe bejutó párt (az SPD) is közel 10%-ot ért el.

A választások eredménye

A 2021. október 8–9-én rendezett választások fontosabb eredményeit az 1. táblázat foglalja össze. A részvételi arány 65,43%-os volt, amely 1998 óta a legmagasabb érték. Sajátosan alakult a településméret és a részvételi arány kapcsolata: a legnagyobb arányban Prágában (70,15%) voksoltak a szavazók, a fővárost pedig – némileg meglepő módon – a legkisebb (1000 fő alatti) települések követték (69,5%). A legalacsonyabb részvételi arány a 10–100 ezres településeket jellemezte (62,5%).²⁴

A következőkben a 2021-es választásokat előbb a cseh pártrendszer fejlődése szempontjából elemzem, majd az egyes pártok eredményét veszem számba.

²² LIPPHART, Arend: The Political Consequences of Electoral Laws, 1945–85, *The American Political Science Review*, 2/1990, 481–496. p.

²³ Így például a STAN hiába ért el 2017-ben 5% feletti eredményt a Hradec Králové-i és a Karlovy Vary-i választókerületben, mandátumhoz egyik helyen sem jutott.

²⁴ L. a Cseh Televízió honlapját: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/specialy/volby-do-sne-movny/3383644-analyza-spolu-pomohly-vysoke-zisky-v-praze-ano-uspelo-v-obci-ch-s>> (letöltve: 2021. 11. 05.).

1. táblázat
A 2021-es képviselőházi választások eredménye

		Szavazatarány			Mandátumok		Arányos- sági együttható
		2021	2017	Különbség	száma	aránya	
Spolu (Együtt)	ODS (Polgári Demokrata Párt)		11,32%			34	1,28
	KDU-ČSL (Keresztény- demokrata Unió – Csehszlovák Néppárt)	27,79%	5,80%	+5,36%	71	23	
	TOP09 (Hagyomány, Felelősség, Jólét)		5,31%			14	
ANO 2011 (Elégedetlen Polgárok Akcója 2011)		27,12%	29,64%	-2,52%	72	36%	1,33
PaS (Kalózok és Polgármesterek)	ČPS (Cseh Kalózpárt)		10,79%			33	1,18
	STAN (Polgár- mesterek és Függetlenek)	15,62%	5,18-	-0,35%	37	4	
SPD (Szabadság és Közvetlen Demokrácia)		9,56%	10,64%	-1,08%	20	10%	1,05
Prísaha (Eskü)		4,68%	-	új	-	-	-
ČSSD (Cseh Szociáldemokrata Párt)		4,65%	7,27%	-2,62%	-	-	-
KSCM (Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja)		3,6%	7,76%	-4,16%	-	-	-
Egyéb pártok		6,89%			-		

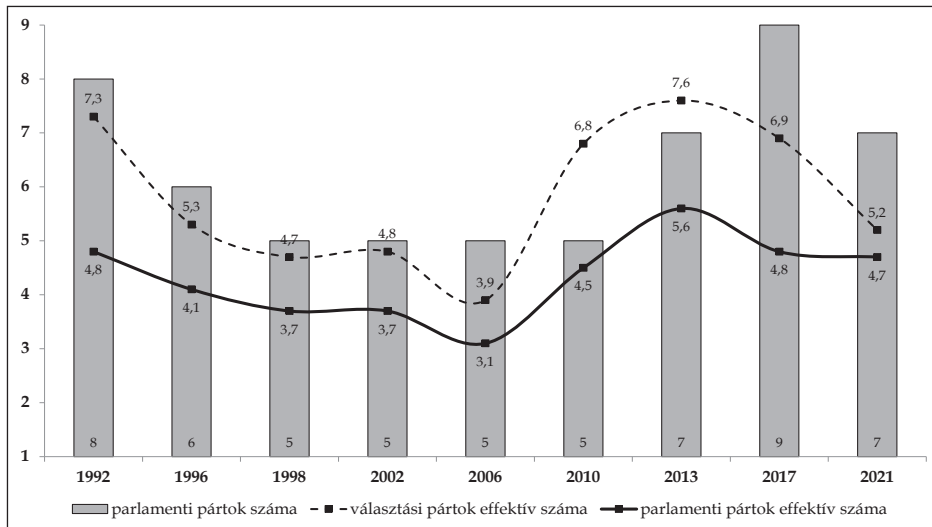
Forrás: saját összeállítás, illetve számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>) alapján.

A pártrendszer az indikátorok tükrében

A választási adatokat áttekintve elsőként arra kell rámutatni, hogy a cseh pártrendszer továbbra is viszonylag fragmentált, bár nem olyan mértékben, mint a 2013-as és a 2017-es választások után. Akkor rekordszámú, kilenc párt jutott be a képviselőházba, ezúttal viszont – ha felbontjuk a választási koalí-

ciókat – csak hét. A (parlamentari) pártok száma mellett az is sokat elmond egy pártrendszerrel, hogy a szavazatok/mandátumok egy-két pártnál koncentrálnak, vagy éppen kiegyenlítették az erőviszonyok. A pártrendszer koncentrációjára használt indikátorok közül a pártok effektív száma a legismertebb mutató: ez az érték nem pusztán a pártok tényleges számát tükrözi, hanem a pártok relatív méretét is figyelembe veszi.²⁵ Az 2. ábra egyrészt a parlamentari pártok tényleges számát mutatja meg, másrészt pedig a pártok effektív számának alakulásáról is képet ad (külön választva a parlamentbe bejutó, illetve a választásokon induló pártok effektív számát).

2. ábra
A pártrendszer koncentrációja Csehországban (1992–2021)

Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>) alapján.

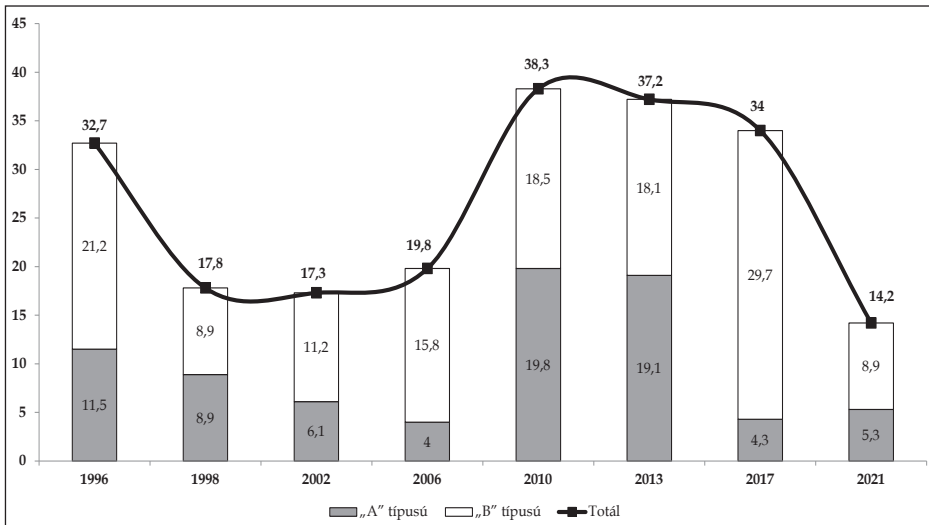
A cseh pártrendszer 1992-től kezdve – a polgári demokraták és a szociáldemokraták kiemelkedésével – fokozatosan egyre koncentráltabbá vált; a folyamat a 2006-os választáson tetőzött. 2010-től kezdve egy ellentétes irányú folyamat rajzolódott ki: az ODS-nek és a ČSSD-nek is fokozatosan megszűnt a nagypárti jellege. 2013-ra lényegében eltűntek a nagy, 30% körüli pártok

²⁵ Maga a szám azt mutatja meg, hogy – hipotetikusan – hány azonos erősségű párt eredményezne ugyanolyan mértékű fragmentációt, mint amelyet az aktuális pártok eredményeznek (LAAKSO, Markku – TAAGEPERA, Rein: The „Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, *Comparative Political Studies*, 1979/1., 4. p.). Amennyiben valamennyi párt pontosan egyforma erősségű, úgy a pártok effektív száma értelemszerűen megegyezik a pártok tényleges számával.

a cseh politikából; közepes (10–20%-os) formációból viszont négy is akadt. A pártok effektív száma mindkét számítási mód alapján rekord magas lett, tükrözve a pártrendszer szokatlan mértékű fragmentáltságát. A 2017-es és a 2021-es választás nyomán némileg koncentráltabbá vált a pártrendszer, ami – legalábbis a választásokon induló pártok szintjén – leginkább az ANO magas szavazatarányának, illetve 2021-ben az ellenzéki közös listáknak köszönhető. Az ábrán látszik, hogy a pártok kétféleképp számított effektív száma 2021-ben nagyon közel esett egymáshoz. Ez azzal magyarázható, hogy a mandátumok alapján számított érték során a két választási koalíciót felbontottam, hiszen a képviselőházban már mind az öt párt önállóan fog politikálni (noha jelenleg az még bizonytalan, hogy a Kalózpártnak lesz-e külön frakciója).

A választások értékelésének egy másik fontos indikátora a szavazatingadozásra fókuszál. Az ún. összevont választói illékonyosság aggregálja a pártok szavazatarányában bekövetkezett pozitív vagy negatív irányú változásokat, és ezzel azt mutatja meg, hogy a választók mekkora hányada változtatta meg a preferenciáját a korábbi választásokhoz képest.²⁶

3. ábra
Választói illékonyosság Csehországban (1996–2021)

Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>) alapján.

A 3. ábrából kitűnik, hogy az 1998–2006-os időszakot – legalábbis a poszt-kommunista európai államok mércéjével mérve – alacsony szavazatingado-

²⁶ PEDERSEN, Mogens N.: The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility, *European Journal of Political Research*, 1/1979, 1–26. p.

zás jellemezte, viszont a 2010-es választások alapvető átrendeződést hoztak a pártok erőviszonyaiban.²⁷ A szavazók 2013-ban és 2017-ben is igen nagy arányban változtatták meg a pártpreferenciájukat, azonban a 2021-es érték rekordalacsonynak bizonyult, vagyis a választópolgárok ezúttal kisebb arányban váltottak pártot, mint korábban bármikor. Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy azáltal, hogy a jelentősebb ellenzéki pártok nagy része nem önállóan, hanem közös listán indult, a választói illékonyság detektálása nehezebbé vált, így az indikátor értéke szükségképpen alacsonyabb lett, mintha mindegyik párt önállóan mérettette volna meg magát.²⁸

Bár az összevont választói illékonyság könnyen interpretálható módon tükrözi a szavazatingadozás intenzitását, de az indikátor önmagában nem ad választ arra a kérdésre, hogy a szavazatok vándorlása a meglévő (a korábbi és az aktuális választásokon is induló) pártok között zajlott, vagy pedig a pártkínálatban beállt változások (korábbi pártok eltűnése, illetve új pártok megjelenése) generálták a választói illékonyságot. Ezt korrigálandó, az illékonyság mögött meghúzódó szavazatváltások két kategóriára bonthatóak, megkülönböztetve az ún. „A” és a „B” típusú illékonyságot – előbbi a pártrendszerbe belépő és az onnan kilépő pártok által generált illékonyságot jelenti (*volatility caused by 'A new party'*), míg a „B” típusú illékonyság a már létező pártok által előidézett illékonyságra utal (*volatility 'Between existing parties'*).²⁹ Visszatérve a 3. ábrára, látható, hogy míg a 2010-es és a 2013-as választásokon az újonnan megjelenő (illetve kisebb mértékben az eltűnő) pártok nagyon jelentős mértékben járultak hozzá az erőviszonyok átalakulásához, addig 2017-ben a szavazatarányok átrendeződését szinte kizárólag a meglévő (tehát 2013-ban is induló) pártok támogatottságának radikális megváltozása okozta. A mostani választásokon folytatódott ez a tendencia, vagyis az újonnan megjelenő pártok kisebb hatással voltak a választói preferenciákra, mint a meglévő pártok között végbement szavazatingadozások. Ezzel összefüggésben arra is rá kell mutatni, hogy 2002 óta most fordult elő először, hogy új párt nem jutott be a képviselőházba (a 2006–2017 közötti választásokon mindig volt legalább egy újonnan bekerülő párt).

²⁷ HANLEY, Seán: Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’, *East European Politics*, 2/2012, 119–143. p.

²⁸ Egy példával megvilágítva: adott egy szavazó, aki 2017-ben a kereszténydemokratákra voksolt, viszont később már a polgári demokraták mellett kötelezte el magát. Tekintve, hogy a két párt 2021-ben közös listával indult, a szavazó preferenciamódosítása („illékonysága”) nem detektálható, hiszen az illékonysági számítások során az ODS, a KDU–ČSL és TOP09 2017-es összesített eredményét vetettük össze a közös lista (Spolu) 2021-es eredményével. Vagyis a példában szereplő szavazónak akkor is a közös listára kellett szavaznia, ha kitarzott volna a kereszténydemokrata párt mellett, és akkor is, ha a polgári demokratákra váltott.

²⁹ POWELL, Eleanor Neff – TUCKER, Joshua A.: Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches, *British Journal of Political Science*, 1/2014 123–147. p.

A pártok eredményei

Amint fentebb említettem, a Spolu végül úgy tudta megelőzni az ANO-t, hogy egyetlen olyan közvélemény-kutatás sem született, amelyben a szövetség megelőzte volna Babiš pártját. A jobbközép választási koalíciót ugyanakkor még szeptemberben is csak 20–24% közé mérték,³⁰ amiből arra következtethetünk, hogy néhány százezer szavazó az utolsó napokban dönthetett a Spolu mellett (és/vagy a támogatóik között nagy arányban voltak rejtőzködő szavazók).³¹ Az együttműködés abból a szempontból kétségtelenül sikeres volt, hogy a Spolu több mint 5 százalékponttal jobb eredményt ért el, mint a három párt 2017-es közös eredménye (ez hozzávetőlegesen 360 ezer új szavazót jelent).

A szövetség három pártja közül kettő, az ODS és a KDU-ČSL 1992 óta parlamenti párt (bár utóbbinak 2010–2013 között nem volt képvisellete az alsóházban), a TOP09 pedig 2010 óta tagja a törvényhozásnak. A polgári demokráciák korábban négy, a kereszténydemokráciák öt cikluson keresztül voltak kormányon (ráadásul háromszor egymás koalíciós partnereiként), míg a TOP09 egyszer jutott kormányzati szerephez (akkor az ODS volt a kormány vezető pártja). A három párt együttműködésének tehát vannak előzményei, noha együttesen még soha nem voltak kormányon. Bár mindhárom formáció a jobbközéphez sorolható, nem elhanyagolható különbségek is kimutathatóak a három párt között. Egyrészt például az ODS euroszkeptícizmussal szemben a TOP09 kimondottan EU-párti erőnek tekinthető. Másrészt – a gazdaságpolitikát tekintve – az ODS és a TOP09 piacpártibb és liberálisabb, míg a KDU-ČSL protekcionista.³² Harmadrészt a KDU-ČSL világnézeti el-

³⁰ Csehországban a választások kezdetét megelőző 72 órában már nem lehet közvélemény-kutatási adatokat közzétenni.

³¹ Több elemző mutatott rá arra, hogy a Spolu sikeresebben mobilizálta a városi és a fiatal szavazókat, mint ahogyan arra a kutatók számítottak. L.: HORÁK, Jan: *Analýza: Spolu se ukázalo jako hlavní vyzyvatel Babiše, proto sebralo voliče Pirátům. Aktuálně.cz*, <<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/analyza-spolu-se-ukazalo-jako-hlavni-souper-babise/r~e70d22e8293e11ec98380cc47ab5f122/>> (letöltve: 2021. 10. 20.). Abban, hogy a közvélemény-kutatások nem a Spolu győzelmét jelezték, valószínűleg az is szerepet játszhatott, hogy a választások előtt néhány nappal robbant ki az ún. Pandora-botrány: a kiszivárgó iratok szerint Babiš a francia Riviérán úgy vásárolt egy kastélyt egy offshore vállalaton keresztül, hogy azt nem tüntette fel a vagyonynyilatkozatában.

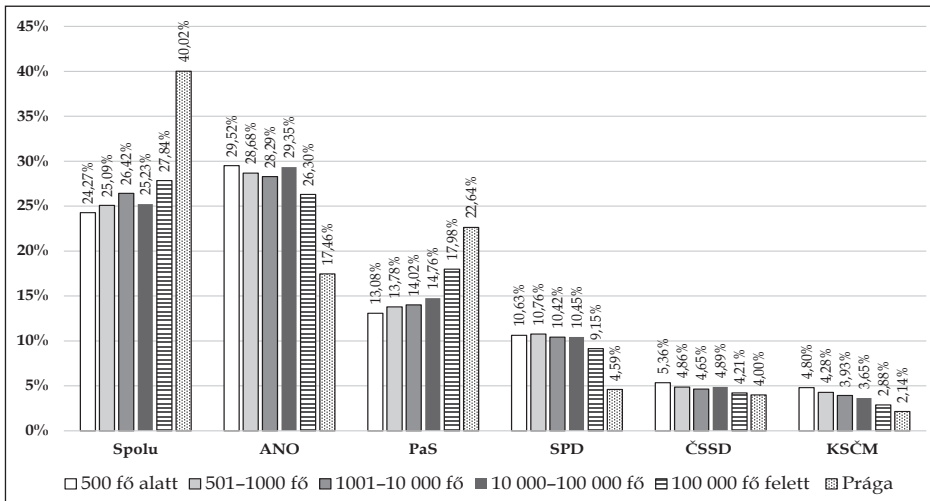
³² Ebből a szempontból különösen beszédes a CVVM közvélemény-kutató intézet 2021. augusztus–szeptemberi felmérése, amely a pártok választói percepcióját vizsgálta. Azt az állítást, hogy „a szociálisan hátrányos helyzetű csoportokra fókuszál”, a megkérdezettek mindössze 14%-a tartotta igaznak az ODS-re és 15%-a a TOP09-re, ezzel ez a két párt végzett az utolsó két helyen. (A KDU-ČSL itt 40%-ot ért el, ezzel a harmadik helyen végzett a két baloldali párt, a ČSSD és a KSČM mögött.) A kutatás elérhető: <https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5462/f9/pv211108.pdf> (letöltve: 2021. 11. 10.).

kötelezettségével és konzervativizmussal szemben a másik két párt inkább liberálisabb a kulturális-ideológiai dimenzióban.

Kiemelendő továbbá, hogy a Spolu szavazataránya erősen függött a településmérettől, ugyanis a szövetség sokkal jobban szerepelt a nagyvárosokban, mint a kisebb településeken (Prágában még a 40%-ot is átlépte a közös lista támogatottsága, Brnóban pedig 34,5%-ot kaptak).

4. ábra

A pártok településkategóriánként számított szavazataránya 2021-ben

Forrás: a Česká televize honlapján³³ elérhető grafikon.

A Spolu eredménye ezen kívül korrelált a felsőfokú iskolai végzettségük arányával is: minél magasabb volt a diplomások aránya az adott településen, annál magasabb volt a hárompárti szövetség támogatottsága.³⁴

Az ANO veresége azt jelenti, hogy a párt nem tudta több cikluson át megőrizni a hatalmát, mint Magyarországon a Fidesz-KDNP vagy Lengyelországban a PiS. Az ANO 2017-es győzelme több szempontból is történelminek volt minősíthető, ugyanis egyrészt ez volt az első alkalom a rendszerváltás óta, hogy nem a polgári demokraták vagy a szociáldemokraták végeztek az első helyen, másrészt a győzelem fölényessége is példa nélküli volt: Babiš pártja több mint két és félszer annyi szavazatot kapott, mint a második helyen végzett polgári demokraták. Maga a párt egy sajátos képződménye a cseh politikának, és több szempontból gyökeresen eltérő képet mutat a régi pártok-

³³ <<https://ct24.ceskatelevize.cz/specialy/volby-do-snemovny/3383644-analyza-spolu-pomohly-vysoke-zisky-v-praze-ano-uspelo-v-obcich-s>> (letöltve: 2021. 11. 15.).

³⁴ Uo.

tól. Az elmúlt években több elemzés³⁵ rámutatott, hogy ANO egyértelműen beilleszthető a pártok egyik legújabb történeti típusába, az ún. bizniszpártok (*business-firm party*)³⁶, más kifejezéssel: vállalkozói pártok (*entrepreneurial party*)³⁷ kategóriájába. A pártot a nagyvállalkozói pályájával felhagyó Babiš alapította, és rövidesen egy erősen centralizált szervezetet alakított ki, amelyben a saját akaratát feltétlen módon érvényesíteni tudja.

Ami az ANO ideológiai profilját illeti, a párt a hagyományos pártcsaládokba aligha beilleszthető. A pártot a kezdetektől gyakran illeték a *populista* jelzővel, ugyanis az ANO az identitását elsősorban az elitellenességre alapozta: a populizmus klasszikus sémájának megfelelően a vezér közvetlenül az emberekhez fordul, miközben élesen támadja az egész korrupt, inkompetens politikai elitet – különösen az intézményesült pártokat. Az ANO folyamatosan egyfajta *antipártként* igyekszik viselkedni, míg Babiš önmagát egy kompetens vezetőnek tünteti fel, aki az üzleti szférában elért sikereit át tudja ültetni a politikába.³⁸ Císař a *menedzserpopulizmus* kifejezéssel írja le az ANO arcukat, utalva arra, hogy a milliárdos nagyvállalkozó Babiš meggyőződése szerint az államot is éppen úgy kell irányítani, mint egy céget.³⁹ Ezen kívül a *centrista populizmus* a másik fogalom, amelyet a párt leírására használnak – visszatükrözve azt, hogy a populista stílus az ANO esetében nem jár együtt a radikális/szélsőséges hangvétellel.⁴⁰ A harmadik bevett kifejezés a *technokrata populizmus*, lévén a párt antipolitikai narratívájának fontos eleme az *ideológiamentesítés* és a depolitizáció, valamint – akár a pártcsaládok szerinti, akár a bal–jobb skála szerinti – politikai önbesorolás tudatos kerülése.⁴¹ (A párt egyébként az

³⁵ JUST, Petr – CHARVÁT, Jakub: Business-Firm Parties and the Czech Party System after 2010, *Politics in Central Europe*, 3/2016, 83–110. p.; KOPEČEK, Lubomír: “I’m Paying, So I Decide”: Czech ANO as an Extreme Form of a Business-Firm Party, *East European Politics and Societies and Cultures*, 4/2016, 725–749. p.; HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: Different Ways of Institutionalising Entrepreneurial Parties: Czech Public Affairs Party and ANO, *Czech Journal of Political Science*, 2/2017, 92–115. p.

³⁶ HOPKIN, Jonathan – PAOLUCCI, Caterina: The business firm model of party organisation: Cases from Spain and Italy, *European Journal of Political Research*, 3/1999, 307–339. p.

³⁷ KROUWEL, André: Party models, In: KATZ, Richard S. – CROTTY, William (eds.): *Handbook of Party Politics*, Sage, London, 2006, 265. p.

³⁸ Erről részletesebben L. például: CÍSAŘ, Ondřej – ŠTĚTKA, Václav: Czech Republic: The Rise of Populism From the Fringes to the Mainstream, In: AALBERG, Toril et al. (eds.): *Populist Political Communication in Europe* Routledge, New York – London, 2017, 285–298. p.

³⁹ CÍSAŘ, Ondřej: *Czech Republic: From Post-Communist Idealism to Economic Populism*, Friedrich Ebert Stiftung, 2017, 8. p. <<http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/13079-20170119.pdf>> (letöltve: 2021. 11. 05.).

⁴⁰ Ezt árnyalando meg kell jegyezni, hogy a kampányban Babiš időnként kifejezetten szélsőséges megnyilvánulásokat tett a EU és a migránsok ellen.

⁴¹ HAVLÍK, Vlastimil: Technocratic Populism and Political Illiberalism in Central Europe, *Problems of Post-Communism*, 6/2019, 377. p. A technokrata populizmus és a demokrá-

európai szintén – meglehetősen paradox módon – 2014 óta a Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért [ALDE] tagja.⁴²)

A 2021-es vereség okainak elemzésekor elsőként arra kell rámutatni, hogy a párt csak egy árnyalatnyival szerepelt gyengébben, mint négy évvel korábban. A szavazataránya alig 2,5 százalékponttal esett vissza, és a szavazóinak száma is csak 42 ezer fővel csökkent. Az ANO számára a legnagyobb érvágás természetesen a két baloldali szövetségének kiesése volt, hiszen így elfogytak a szóba jöhető koalíciós (vagy legalább külső támogatást biztosító) partnerek.

Az ANO településméretenként számolt támogatottsága mintegy inverze a Spoluénak: míg Prágában csak 17,5%-ot kapott a párt (azaz még a PaS is megelőzte), addig 100 ezer fő alatti településeken 28–29% körül teljesített. Ezen kívül az időskorúak,⁴³ valamint a munkanélküliek arányával is szignifikánsan összefüggött a párt támogatottsága, vagyis Babiš vonzóbbnak bizonyult az előbbi két társadalmi szegmensben.

A PaS harmadik helye és 15,6%-os eredménye csalódást keltő volt annak fényében, hogy a Kalózpárt 2019 elejétől egészen a két ellenzéki választási koalíció 2020 végi megalakulásáig a legnépszerűbb ellenzéki párt volt, majd a két szövetség létrejötte után is nagyobb volt a PaS támogatottsága, mint a Spolué – sőt, 2021. április–májusban még a közvélemény-kutatások is az első helyre tették a formációt (24–28%-os eredménnyel). Ezt követően azonban fokozatosan csökkent a PaS népszerűsége, míg a Spolu támogatottsága látványos növekedésnek indult. A kétpárti szövetség 2021-es eredménye végül néhány tized százalékponttal még a két párt 2017-es együttes szavazatarányától is elmaradt.

A Kalózpárt a programját tekintve a megalakulásától kezdve illeszkedett a hasonló profilú pártok sorába: a legfőbb célkitűzései közé az egyéni szabadságjogok védelme, a közvetlen demokrácia promotálása, valamint a transzparencia erősítése tartozott, és mindez kiegészült különböző infokommunikációs követelésekkel (például: adatvédelem erősítése, internet semlegességének megőrzése, a copyright jogok reformja, információk szabad áramlása). Ez

cia hanyatlásának csehországi összefüggésére L.: GUAŠTI, Petra: Populism in Power and Democracy: Democratic Decay and Resilience in the Czech Republic, *Politics and Governance*, 4/2020, 473–484. p.

⁴² Az ANO és az ALDE kapcsolata egyfajta hiperpragmatikus szövetségként írható le: HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: Strange Bedfellows: A Hyper-pragmatic Alliance between European Liberals and an Illiberal Czech Technocrat, *East European Politics and Societies and Cultures*, DOI: 10.1177/0888325420953487.

⁴³ Az életkor és a pártpreferenciák összefüggését kiválóan illusztrálja egy 2021. szeptemberi „próbaszavazás”, amely több mint 40 ezer 15 év feletti (zömében természetesen választójoggal nem rendelkező) középiskolás politikai szimpátiáját vizsgálta. A PaS 30,4%-ot, a Spolu 29,4%-ot, az ANO viszont mindössze 8,5%-ot kapott a diákoktól. A projekt elérhetősége: <<https://www.jsns.cz/projekty/studentske-volby/vysledky-studentskych-voleb>> (letöltve: 2021. 11. 05.).

azonban nem jelentette azt, hogy a párt valamiféle *single-issue* jellegű formáció lenne, hiszen már 2017-re is olyan programmal állt elő, amely lényegében valamennyi szakpolitikai területet lefedett, és egyáltalán nem az internettel kapcsolatos programpontok voltak többségben.⁴⁴ A pártban a 2010-es évek közepére a libertariánus irányzattal szemben a szociálliberális orientáció erősödött meg.⁴⁵

Egy 2020-ban megjelent, a párt 2010–2017-es választási eredményeit elemző írás arra a következtetésre jutott, hogy a kalózok szavazatarányának földrajzi megoszlása látványos hasonlóságot mutat az ODS korábbi eredményeivel – vagyis a párt azokban a régiókban és településeken bír nagyobb támogatottsággal, ahol korábban a polgári demokraták is jól szerepeltek.⁴⁶ Ezzel szemben az összefüggés fordított, ha a két baloldali párt eredményeit vesszük alapul. A kutatás arra is rámutatott, hogy a párt a legfiatalabb (18–24 éves) korosztályban szerepelt a legjobban, de a 35–44 éves korosztályban is felülreprezentált volt.⁴⁷

A STAN – amint a neve (Polgármesterek és Függetlenek) is tükrözi – a 2009-es megalakulásától kezdve elsősorban a decentralizációt és a helyi érdekek képviselését állította programja középpontjába.⁴⁸ A főként a helyi politikához kötődő politikusokból álló párt a nagyvárosi szinttől lefele rendelkezik az átlagnál nagyobb támogatottsággal,⁴⁹ azaz a szavazóbázisa ebből a szempontból ellentétje az urbánusabb szavazókra számító ČPS-nek – vagyis a két párt bízott abban, hogy ketten együtt nagyobb választói kört lesznek képesek lefedni.

A főként a digitális technológiák súlyának növelésével és a korrupcióval való leszámolással kampányoló szövetség népszerűsége azonban hanyatlásnak indult a választások előtti néhány hónapban, miközben a Spolu előretört a közvélemény-kutatások alapján. Az elemzések a PaS–Spolu helycserével kapcsolatban arra mutatnak rá, hogy a politológus-professzor Petr Fiala, a Spolu kormányfőjelöltje sokkal hitelesebbnek bizonyult az ellenzéki pártok

⁴⁴ MAŠKARINEC, Pavel: Crossing the left-right party divide? Understanding the electoral success of the Czech Pirate Party in the 2017 parliamentary elections, *Politics*, 4/2020, 510–526. p., 513. p.

⁴⁵ CHARVÁT, Jan: Právce nebo levice? Analýza ideologie pirátských stran, *Central European Journal of Politics*, 1/2015, 35–36. p.

⁴⁶ MAŠKARINEC: *Crossing the left-right party divide...*, 523. p.

⁴⁷ Uo., 522. p. A Kalózpárt szavazóbázisának vizsgálatára L. még: PINK, Michal – FOLVARNČNÝ, Adam: The Czech Pirate Party: A New Alternative, Not Only for the Young, *Intersections*, 4/2020, 176–196. p.

⁴⁸ L. a párt honlapját: <<https://www.starostove-nezavisli.cz/about>> (letöltve: 2021. 11. 05.).

⁴⁹ MAŠKARINEC, Pavel: Analýza prostorové podpory a stranického nahrazení na příkladu hnutí Starostové a nezávislí (STAN): Vstup nového subjektu do stranického systému České republiky, *Politické vědy*, 1/2020, 8–31. p.

számára, mint a kalózok vezetője, a civil aktivista Ivan Bartoš.⁵⁰ Másrészt azt is meg kell említeni, hogy Babiš és a hozzá lojális média erőteljes lejártókampányt folytatott a ČPS ellen, többek között azzal vádolva a kalózokat, hogy az üres lakások felmérésére készülnek, hogy azokba migránsokat költöztessenek.⁵¹ Azt ugyan nehéz megítélni, hogy ezek a támadások mennyiben rontották a ČPS népszerűségét, de kétségtelen, hogy a miniszterelnök és a médiája egyetlen másik pártot sem támadta olyan hevesen, mint a kalózokat.

A kétpárti szövetség vártnál gyengébb szereplése a Kalózpártot sokkal negatívabban érintette, hiszen a preferenciális szavazatoknak köszönhetően a közös lista által elnyert 37 mandátumból mindössze négyet szereztek meg a kalózok (így önálló frakciót sem alakíthatnak), a többi mandátumot pedig a STAN nyerte el. A 2017-es 22 képviselői helyhez képest ez igen jelentős visszaesés, és egyúttal kiválóan illusztrálja a preferenciális szavazásban rejlő választópolgári hatalmat: a közös listán ugyan kétharmad-egyharmad arányban szerepeltek a Kalózpárt és a STAN jelöltjei, azonban a választópolgárok a preferenciális szavazatok révén mintegy kigolyózták az előbbi erős politikusait.⁵² (A Kalózpárt szempontjából az sem mellékes, hogy a kampányköltségeket is kétharmad-egyharmad arányban viselte a két párt, azaz jóval nagyobb összeggel szálltak be a kampány finanszírozásába, mint a STAN.⁵³)

Az SPD által elért 9,56% azt jelentette, hogy az agendáját a megrögzött bevándorlás- és iszlámellenességre építő, erőteljesen EU-ellenes (Csehország uniós tagságáról népszavazást akaró), a közvetlen demokrácia erősítését zászlajára tűző szélsőjobboldali párt valamelyest rontott a 2017-es eredményén. Az SPD nemcsak a Covid-19 miatti lezárásokat bírálta, hanem erőteljes kampányt folytatott a védőoltások kötelezővé tétele ellen is.

A parlamentbe be nem jutó pártok közül a Přísaha (Eskü) szerepelt a legjobban (4,68%). A 2021. januárban alapított, a korábban korrupciós ügyekben rendőrezredeként vizsgálódó Róbert Šlachta által vezetett párt elsődleges célkitűzése a kampány során a korrupció elleni küzdelem volt.

A ČSSD már a 2017-es 7,27%-ot is tragédiaként élte meg, hiszen a párt a szavazótáborának közel kétharmadát veszítette el négy év alatt, és ezzel a 2017-est megelőző öt választásból négyet megnyerő szociáldemokraták a hatodik helyre süllyedtek a pártok rangsorában. A 2021-ben elért 4,65% viszont azt jelentette, hogy a ČSSD 29 év után kiesett a képviselőházból. Amint a

⁵⁰ HORÁK: i.m.

⁵¹ L. a *Czech Daily* cikkét: <<https://czechdaily.cz/pirates-are-suing-babis-for-statements-about-migrants/>> (letöltve: 2021. 11. 05.).

⁵² RADEK, Dragoun – TOMÁŠ, Klézl: Piráti poraženými voleb. Kroužkováním posílení starostové ale za svými spojenci stojí, *Aktuálně.cz*, <<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/pirati-porazenymi-voleb-starostove-je-prekrouzkovali/r~bf0cf800291011eca-824ac1f6b220ee8/>> (letöltve: 2021. 10. 20.).

⁵³ L. a Kalózpárt honlapját: <<https://www.pirati.cz/tiskove-zpravy/Pirati-a-STAN-predstavili-navrh-koalicni-smlouvy.html>> (letöltve: 2021. 11. 06.).

2017-es választásokról szóló elemzésemben rámutattam, egyes interpretációk alapján a 2013–2017 között vezető kormánypártként működő ČSSD eredményeit az akkori koalíciós társ ANO mintegy kisajátította magának, és az olyan baloldali vívmányok, mint a minimálbér és a nyugdíjak, valamint közalkalmazotti fizetések emelése inkább Babišhoz kapcsolódtak, mintsem a szociáldemokratákhoz.⁵⁴ Nem véletlen, hogy a szociáldemokraták a 2017-es választásokat követően kezdetben elzárkóztak az ANO-val való közös kormányzás folytatásától (bár ekkorra már ők váltak volna a kisebb koalíciós partnerré). A párt végül vállalta a kormányzati szerepkört az ANO mellett, amiért aztán nagy árat fizetett.

A párt vezetési válsággal és számos belső konfliktussal küzdött a ciklus során, ráadásul a kormányon belül betöltött szerepük jóformán láthatatlan maradt.⁵⁵ A szociáldemokraták 2019-ben – nagyrészt a Babiš korrupciós ügyei miatt indult nyomozások miatt – fontolóra vették, hogy kilépnek a koalícióból, azonban végül elvetették az ellenzékbe vonulást.⁵⁶ Ugyanakkor a ČSSD kiesése a képviselőházból abból a szempontból nem volt váratlan fejlemény, hogy – amint fentebb bemutattam – a megelőző évek valamennyi választásán nagyon gyengén szerepelt a párt.

A szociáldemokratákhoz hasonlóan a KSČM is 1992-től folyamatosan parlamenti párt volt, ám a 3,6%-os eredmény azt jelenti, hogy a kommunisták is kiestek a képviselőházból.⁵⁷ Az ortodox kommunista ideológiát a rendszer-váltást követően is megtartó párt a térségben egészen kivételesnek számít abból a szempontból, hogy 29 év alatt – dacára a folyamatos parlamenti jelenlétnek – egyszer sem került kormányra, ugyanis – legalábbis országos szinten – még a szociáldemokraták sem vállalták fel vele a koalíciót.⁵⁸ (A kommunista párt köré vont *karantén* aztán 2018-ban jelentősen oldódott azzal, hogy a parlamentben külső támogatást biztosítottak a kisebbségi ANO–ČSSD-koalíciónak.)

Mivel magyarázható a KSČM történelmi kudarca? Az már a 2017-es választásokon kirajzolódott, hogy a pártnak komoly kihívói akadtak a protest-szavazatok megszerzésében, ugyanis az ANO és az SPD rendszerellenes üzenetei, valamint a nyugdíjak védelmére tett ígéretei vonzóan bizonyulhat-

⁵⁴ HORVÁTH: Egy mindenki ellen..., 138. p.

⁵⁵ KUDRNÁČ-PETRUŠEK: i.m., 101. p.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Érdekeséggéppen megjegyzendő, hogy a ČSSD és a KSČM kiesése azt jelentette, hogy jelenleg már csak négy olyan párt van a négy visegrádi országban, amelyik a rendszer-váltás óta folyamatos parlamenti képvisellel rendelkezik: Magyarországról a Fidesz és az MSZP, Csehországból az ODS, Lengyelországból pedig a Lengyel Néppárt (PSL).

⁵⁸ A ČSSD és a KSČM kapcsolatának bemutatására L. például: HANLEY, Sean: Towards Breakthrough or Breakdown? The Consolidation of KSCM as a Neo-Communist Successor Party in the Czech Republic, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 3/2001, 96–116. p.

tak az idősebb, illetve munkanélküli szavazóknak.⁵⁹ Másrészt Babiš kormányának támogatása is hozzájárulhatott a törzsszavazók elfordulásához.⁶⁰ Harmadrészt ki kell térni a párt szavazóbázisának korösszetételére is: a KSČM a rendszerváltást követően egyre inkább az idősek pártjává vált, ami alapján Linek a „Mikor hálnak ki a cseh kommunista párt szavazói?” kérdést tette fel egy 2008-as tanulmánya címében.⁶¹ A szerző a kohorsz-vizsgálat módszerével arra a következtetésre jutott, hogy 65%-os részvételi aránnyal számolva még 2021-ben is 8% felett fog teljesíteni a párt.⁶² Annak, hogy ez nem így alakult, nem a kommunista szavazók kihalása az elsődleges oka, hanem sokkal inkább az, hogy a párt nem tudta megtartani a korábbi szavazótáborát.

Az egyes pártok eredményeinek áttekintése után külön figyelmet érdemel a régi pártok 2010-től kezdődő hanyatlása. A négy – a klasszikus pártcsaládokhoz egyértelműen besorolható – párt (ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL) a kezdetektől jelen van a képviselőházban (ez alól csak a kereszténydemokraták 2010-es, átmenetinek bizonyuló kiesése jelent kivételt). Ezek az állandó szereplők a 2000-es években – amint az 5. ábrából is kitűnik – még a szavazatok közel 90%-át söpörték be, azonban 2017-ben és 2021-ben a választópolgárok már kevesebb, mint harmadának bizalmát nyerték el.

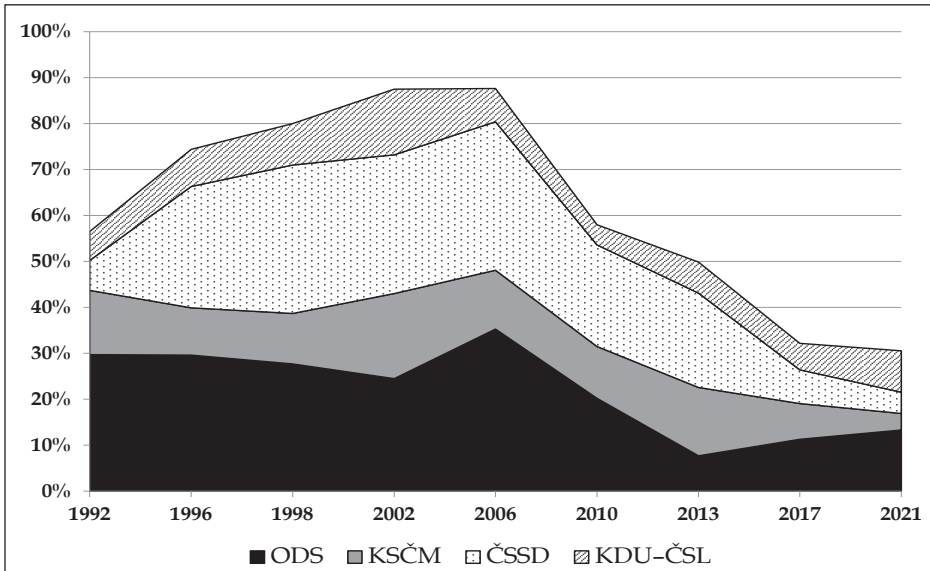
⁵⁹ HAUGHTON, Tim – HAVLÍK, Vlastimil – DEEGAN-KRAUSE, Kevin: Czech elections have become really volatile. This year was no exception, *Washington Post*, <<https://tinyurl.com/e33w585c>> (letöltve: 2021. 11. 08.). A 2021-es választásokat követően hasonlóan vélekedik: ROVNY, Jan: Populism punished: The 2021 Czech parliamentary election, *London School of Economics Blogs*, <<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2021/10/11/populism-punished-the-2021-czech-parliamentary-election/>> (letöltve: 2021. 11. 08.).

⁶⁰ HUTT, David: Why the Czechs have finally turned their back on communism, *Euronews*, <<https://www.euronews.com/2021/10/11/why-the-czechs-have-finally-turned-their-back-on-communism>> (letöltve: 2021. 11. 08.).

⁶¹ LINEK, Lukáš: Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM, *Politologický časopis – Czech, Journal of Political Science*, 4/2008, 318–336. p.

⁶² Uo., 333. p.

5. ábra
A régi pártok szavazataránya Csehországban 1992–2021

Megjegyzés: az ODS és a KDU-ČSL 2021-es hipotetikus szavazatarányát a Spolu szavazatarányából számoltam ki, figyelemmel a két párt által megszerzett mandátumokra.

Forrás: saját szerkesztés a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>) alapján.

Különösen látványos a két tradicionális baloldali párt összezsugorodása: a szociáldemokraták és a kommunisták a 2000-es években együttesen még a szavazatok közel felét (45–49%) szerezték meg, azonban a 2021-es választások során a ketjük együttes szavazataránya már alig haladta meg a 8%-ot.

Megjegyzendő továbbá, hogy az etnikai törésvonal soha nem volt hangsúlyos a cseh politikai rendszerben, ami értelemszerűen összefügg a lakosság etnikai homogenitásával. Bár Csehországban 14 elismert nemzetiség létezik, azonban együttes számarányuk is csak 3% körül van.⁶³ Sajátos helyzetben vannak a morvák, ugyanis bár ők alkotják a legnépesebb nemzetiséget (kb. 5% a 2011-es népszámlálás alapján), azonban a törvény értelmében nem minősülnek nemzetiségnek, ebből adódóan nem hozhatnak létre például nemzetiségi önkormányzatokat.⁶⁴ Az 1990-es évek elején ugyanakkor a morvák

⁶³ L.: a 2011-es népszámlálás adatait: <<https://tinyurl.com/vfusnnac>> (letöltve: 2021. 11. 08.).

⁶⁴ Egy 2021. augusztusi bírósági ítélet arra hivatkozva utasította el egy brnói morva egyesület nemzetiségi önkormányzat alapítására irányuló igényét, hogy a morvák nem felelnek meg a nemzetiségi kisebbségekről szóló törvényben foglalt definíciónak, ugyanis az identitásukat, nyelvüket stb. tekintve nem különülnek el élesen a többségi cseh

sikeresek voltak a pártépítés terén, hiszen a Mozgalom az Autonóm Demokráciáért – Morvaország és Szilézia Pártja (HSD-SMS) nevű formáció az 1990-es és az 1992-es választásokon is parlamenti képviseletet szerzett, azonban a párt szétesett és marginalizálódott, és ezt követően már csak néhány tized százaléknyi szavazatot szerzett a későbbi választásokon. A hanyatlás egyrészt az egységes pártstratégia és a világos célkitűzések hiányának volt betudható, másrészt pedig annak, hogy a radikális, „a morva mint elkülönült, önálló nemzet” narratívát hangsúlyozó szárny megerősödött a párton belül, azonban ezen utóbbi hangvétel még a morva identitású szavazók részére sem volt vonzó.⁶⁵

Az ötpárti koalíció születése – a kormányalakítás folyamata

Csehországban az elmúlt három évtizedben számos alkalommal úgy alakultak a választásokat követő erőviszonyok a parlament alsóházában, hogy a stabil, biztos parlamenti többséggel bíró kormány megalakítása lehetetlen vállalkozásnak tűnt.⁶⁶ 1996-tól egymást követő négy választás (1996, 1998, 2002, 2006) után is ez a bizonytalan helyzet állt elő. Ezt követően a 2010-es és az előrehozott 2013-as választások kegyelmi állapotot jelentettek abból a szempontból, hogy mindkét alkalommal viszonylag könnyedén sikerült egy stabil parlamenti többséggel rendelkező kormányt összerakni (a teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy az előbbi kabinet nem töltötte ki a mandátumát). A 2017-es választások után – amint arra a tanulmány elején utaltam – ismét rendkívül komplikált és hosszadalmas út vezetett odáig, hogy a képviselőház bizalmat szavazzon az ANO–ČSSD-koalíciónak.

A 2021. októberi választásokat követően kirajzolódott kép viszont sokkal tisztább volt, mint 2017-ben. Egyrészt a korábbi kilenc helyett ezúttal csak öt formáció jutott parlamenti képviselőhöz, ami eleve redukálta a szóba jöhető megoldások számát. Másrészt a Spolunak és a PaS-nak egyértelmű, 108 fős többsége lett a 200 fős képviselőházban,⁶⁷ és a két pártszövetség nyomban ki-

nemzettől. L. az *iDNES* cikkét: <https://www.idnes.cz/brno/zpravy/morava-moravska-narodnost-mensina-brno-nejvyssi-spravni-soud.A210818_145433_brno-zpravy_mos1> (letöltve: 2021. 11. 08.).

⁶⁵ HLOUŠEK, Vít: From region to nation and back again: Moravian parties' rhetoric and politics in the course of time, *Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, December 2015, 1–18. p., 18. p.

⁶⁶ HORVÁTH Attila: A verseny változatai. A visegrádi országok pártrendszer 1990–2020, Gondolat Kiadói Kör Kft., Budapest, 2021, 197–204. p.

⁶⁷ Megjegyzendő, hogy a leendő kormánykoalíciónak a Kalózpárt nélkül is meglenne a többsége (104 mandátum), azonban a PaS megállapodása úgy szövelt, hogy a választásokat követően a két párt együttesen csatlakozik a kormánykoalícióhoz vagy vonul ellenzékbe. A STAN a választások után világossá tette, hogy csak a kalózokkal együtt lesz a kormány része (L.: RADEK–TOMÁŠ: i.m.).

fejezte az együttműködési hajlandóságát. Ennek ellenére a kormányalakítás folyamata közel sem kezdődött olyan simán, mint amit a számok sugalltak. Egyrészt Zeman a választások előtt azt nyilatkozta, hogy a legtöbb mandátumot szerző *pártnak* (nem pedig pártszövetségnek) ad kormányalakítási megbízást – az pedig már évekkkel a választások előtt egyértelmű volt, hogy ez csak ANO lehet. Ennek fényében nem meglepő, hogy a választásokat követően az első elemzések még egyáltalán nem zárták ki, hogy Zeman Babišt bízta majd meg a kormányalakítással.⁶⁸ Másrészt a választások győztesének kiléte sem volt teljességgel egyértelmű, ugyanis bár a Spolu kapta a legtöbb szavazatot, azonban az ANO eggyel több mandátumot szerzett a képviselőházban. Közben Babiš a választási eredmények birtokában jelezte, hogy a PaS kivételével valamennyi párttal nyitott az együttműködésre. A helyzetet ugyanakkor némileg egyszerűsítette, hogy a Spolu és a PaS már nyomban a választási eredmények közzététele után aláírta a közös kormányzásról szóló memorandumot, azt kérve egyúttal az államfőtől, hogy Fiala kapja meg a kormányalakítási megbízást.⁶⁹

A legnagyobb bonyodalmat az okozta, hogy Zeman a választások másnapján kórházba került, és a politikai közbeszéd szintjén hamarosan megkérdőjeleződött, hogy az államfő mennyiben képes ellátni a feladatait. Az alkotmány 66. cikke értelmében a képviselőház és a szenátus együttes ülésén állapítja meg, hogy a köztársasági elnök nem képes feladatait ellátására. Ebben az esetben az államfői jogköröket a miniszterelnök és a képviselőház elnöke megszvtva gyakorolja azzal, hogy az utóbbi jogosult a kormány lemondásának elfogadására, valamint a miniszterelnök és a miniszterek kinevezésére. Azonban sem a politikusok, sem az alkotmányjogászok nem értettek egyet egyrészt abban, hogy a tartós kórházi kezelés megalapozza-e a 66. cikk aktiválását, másrészt pedig abban sem, hogy az elnök egészségügyi állapota közügynek minősül-e, azaz terheli az elnöki adminisztrációt hivatalos tájékoztatási kötelezettség.⁷⁰ A hetekig tartó bizonytalanságot követően Zeman november 5-én úgy nyilatkozott, hogy Fialát fogja kinevezni miniszterelnöknek.⁷¹ Az öt párt – némileg elébe menve a kormányalakítás közjogi folyamatának, mintegy megelőlegezve a hivatalos államfői kinevezést – november 8-án írta alá a

⁶⁸ MORTKOWITZ, Siegfried: Uncertain future for Czech PM Babiš as his party loses election, *Politico*, <<https://www.politico.eu/article/uncertain-future-for-czech-pm-babis-as-his-party-looks-set-to-lose-election/>> (letöltve: 2021. 11. 10.); VIKARSKÁ, Zuzana: Post-Electoral Changes in Czechia with a Hospitalised Head of State, *VerfBlog*, <<https://verfassungsblog.de/postelectoral-changes-in-czechia-with-a-hospitalised-head-of-state/>> (letöltve: 2021. 11. 10.).

⁶⁹ L. az *iDNES* cikkét: <https://www.idnes.cz/volby/zeman-babis-volby-vysldek-vy-jednavani-ano-spolu-fiala.A211009_190004_volby_maka> (letöltve: 2021. 11. 13.).

⁷⁰ VIKARSKÁ: i.m.

⁷¹ L. az *iDNES* cikkét: <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/zeman-vlada-fiala-premiere-babis-demise.A211105_110408_domaci_remy> (letöltve: 2021. 11. 13.).

koalíciós megállapodást,⁷² másnap pedig Fiala megkapta a kormányalakítási megbízást Zemantól. Babiš november 11-én nyújtotta be a lemondását a köztársasági elnöknek, azonban a kabinet az új kormány kinevezéséig ügyvezető kormányként még hivatalban marad.

Ami az öt párt koalíciós megállapodását illeti, a 2. táblázatból kitűnik, a miniszteri posztok elosztása nem követte szorosan az egyes pártok mandátumarányát. Leginkább a Kalózpárt felülreprezentáltsága szembeötlő, hiszen a párt a négy mandátuma ellenére ugyanúgy három tárcát kapott, mint a jóval eredményesebb KDU-ČSL, és egyben több minisztere lesz a kormányban, mint a szintén sokkal több képviselővel rendelkező TOP09-nek.

2. táblázat

A kormánypártok részesedése a képviselőházi mandátumokból és a miniszteri posztokból

	Mandátumarány		Miniszteri posztok	
	a képviselőházban belül	a kormánypártok között	száma	aránya
ODS	17%	31,5%	6*	33,3%
STAN	16,5	30,6%	4	22,2%
KDU-ČSL	11,5%	21,3%	3	16,7%
TOP09	7%	13%	2	11,1%
ČPS	2%	3,7%	3	16%
Összesen	54%	100%	18	100%

*beleértve a kormányfői posztot is

Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>), valamint a képviselőház honlapja (<https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=193>) alapján.

A kormánytagok listáját Fiala november 17-én terjesztette elő Zeman részére. A miniszterek kinevezése egy parlamentáris demokráciában alapvetően egy formális lépés lenne, azonban a mindenkori cseh elnök az elmúlt évtizedekben meglepően sokszor vált a kormányalakítási procedúra aktív szereplőjévé.⁷³ A formálódó Fiala-kormány számára intő jel lehetett, hogy Zeman – a szakértelem hiányára hivatkozva – 2019-ben is megvétózta egy szociáldemokrata miniszter kinevezését.⁷⁴ Az alkotmányos jogköröket feszegető vétó ellen a szenátus alkotmányos panaszt kezdeményezett, azonban a képviselőház nem

⁷² L. a Cseh Rádió honlapját: <<https://english.radio.cz/its-going-be-challenging-five-parties-sign-new-coalition-deal-8733426>> (letöltve: 2021. 11. 13.).

⁷³ Erről bővebben L.: BRUNCLÍK, Miloš – KUBÁT, Michal: *Semi-presidentialism, Parliamentarism and Presidents: Presidential Politics in Central Europe*, Routledge, London–New York, 2019, 80–82. p.

⁷⁴ KUDRNÁČ–PETRÚŠEK: i.m., 104. p.

támogatta az elnök elleni indítványt.⁷⁵ Mindezek alapján nem meglepő, hogy a kormányalakítási folyamat ezúttal sem ment fennakadás nélkül: Zeman eleinte nem volt hajlandó kinevezni a kalózpárti Jan Lipavskýt külügyminiszternek. Az államfő egyrészt a jelölt képzettségét, másrészt a külpolitikai orientációját kifogásolta, azonban Fiala ragaszkodott a Lipavský kinevezéséhez. A leendő kormányfő egyúttal azt is jelezte, hogy készen áll alkotmánybíróvági felülvizsgálatot kérni az elnöki vétóval kapcsolatban.⁷⁶

Zeman végül engedett Fiala érveinek, és december 17-én kinevezte a kormánytagokat, beleértve Lipavskýt is. Komolyabb alkotmányos válság tehát nem alakult ki, azonban figyelemre méltó, hogy Csehországban mintegy három évtizeddel a rendszerváltás után sincs teljes konszenzus az államfői jogkörök értelmezésével kapcsolatban. Az alkotmányjogászok többsége ugyanakkor azon az állásponton van, hogy a köztársasági elnök pusztán politikai szempontok alapján nem utasíthatja el a kormánytagok kinevezését, hiszen a miniszterek a képviselőháznak felelősek, nem pedig az államfőnek.⁷⁷

A kormányalakítás utolsó mozzanata a képviselőházi bizalmi szavazás lesz, amelyre jelen tanulmány kéziratának lezárása után, 2022. január közepén kerül majd sor. Tekintve, hogy a koalíciónak 108 fős többsége van a 200 tagú képviselőházban, jelen állás szerint meglehetősen valószínűtlen, hogy a kormány ne kapna bizalmat a parlamenttől.

Összegzés: az illiberális menedzserpopulizmus bukása

Négy évvel korábban, a 2017-es választások legnagyobb újdonságát az jelentette, hogy ez volt az első alkalom a rendszerváltás utáni független Csehország történetében, hogy egy parlamenti választást nem az ODS vagy a ČSSD nyert meg. Az ANO az akkori győzelmét 2021-ben nem tudta megismételni, noha a választási eredménye csak kis mértékben maradt el a 2017-estől. Amint fentebb kifejtettem, annak, hogy Babiš nem tudta folytatni a kormányzást, főként két oka volt. Egyrészt az ANO partnerei, a koalícióstárs ČSSD, valamint a külső támogatást biztosító KSČM nem jutott be a parlamentbe, így elfogytak a miniszterelnök számára szóba jöhető szövetségeseik. Másrészt a mérsékelt ellenzék professzionális módon, taktikusan és fegyelmezetten

⁷⁵ BRUNCLÍK, Miloš: Towards a More Powerful President? Struggle over Constitution and Democracy in the Czech Republic, *Presidential Power*, <<https://presidential-power.net/?p=10708>> (letöltve: 2021. 11. 14.).

⁷⁶ L. a *Seznam Zprávy* cikkét: <<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-politika-fiala-budu-nucen-podat-kompetencni-zalobu-pokud-zeman-nejmenuje-celou-vladu-182960>> (letöltve: 2021. 12. 19.).

⁷⁷ A különböző álláspontok bemutatására L. a *Česká televize* cikkét: <<https://ct24.ceska-televize.cz/domaci/3412736-ve-sporu-o-jmenovani-lipavskeho-ustavni-pravnici-prevazne-nesouhlasni-s-postojem>> (letöltve: 2021. 12. 19.).

szervezte meg önmagát, miután a 2020-as regionális és szenátusi választások nyomán világossá vált, hogy az ellenzéki összefogás révén igen hatékonyan gyengíthetőek az ANO pozíciói. A választási koalíciók felállítása nemcsak az ellenzéki szavazatok kárba veszésének esélyét minimalizálta, hanem egyúttal – két pártszövetségről lévén szó – a választás szabadságát is meghagyta az ellenzéki szavazóknak. Ezzel együtt afelett sem szabad átsiklani, hogy a – tág értelemben vett – kormánypárti tábor szignifikánsan gyengült 2017-ről 2021-re, ugyanis a három párt korábbi 44,67%-os szavazataránya 35,37%-ra csökkent, vagyis nem arról van szó, hogy az ANO sikeresen felszívta a két baloldali párt szavazóit.

Az ANO ideológiai (pontosabban ideológiamentes) profiljának felvázolása során utaltam arra, hogy a centrista populizmus kifejezés azt a tényt tükrözi vissza, a populista stílus nem jár együtt a radikális/szélsőséges hangvétellel és az erős (például: szélsőjobboldali vagy szélsőbaloldali) ideológiai töltöttséggel. Babiš azonban a négyéves kormányzása alatt nagymértékben radikalizálódott, és az is világossá vált, hogy a centrista/technokrata populizmus távolról sem veszélytelen a demokráciára.⁷⁸ Egyes álláspontok már nyomban az ANO 2017-es győzelme után Csehország illiberális fordulatát vizionálták,⁷⁹ később pedig Csehországról is úgy írtak, mint amelyik a demokrácia hanyatlását tekintve illeszkedik a magyar és a lengyel tendenciába, noha a különbségek sem elhanyagolhatóak az utóbbi két országhoz képest.⁸⁰ Ez alapján nem meglepő, hogy bizonyos interpretációk szerint a 2021-es képviselőházi választás voltaképpen egy népszavazás volt Babišról.⁸¹

Amint a Guasti a fentebb már hivatkozott, a technokrata populizmus csehországi természetét bemutató írásában leszögezte, „a liberális demokrácia jövője attól függ, hogy a nép mennyiben hajlandó azt megvédeni az utcákon ÉS a szavazófülkékben”.⁸² A 2021-es választások alapján kijelenthető, hogy a csehek a szavazófülkékben is tettek egy fontos lépést a liberális demokrácia megóvásának irányába.

⁷⁸ GUASTI: i.m. A szerző szerint a technokrata populizmus és a liberális demokrácia között inherens feszültség van, azaz a két fogalom aligha összeegyeztethető.

⁷⁹ HANLEY, Seán – VACHUDOVA, Milada Anna: Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic, *East European Politics*, 3/2018, 276–296. p.

⁸⁰ BAKKE, Elisabeth – SITTER, Nick: The EU's Enfants Terribles: Democratic Backsliding in Central Europe since 2010, *Perspectives on Politics*, DOI: 10.1017/S1537592720001292; ROHAC, Dalibor: Transitions, populism, and democratic decline: evidence from Hungary and the Czech Republic, *European Politics and Society*, DOI: 10.1080/23745118.2021.1973213.

⁸¹ ROVNY: Populism punished...

⁸² GUASTI: i.m., 482. p. (kiemelés az eredetiben).